СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МЕДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ. ПОКАЗНИКИ ЗДОРОВ'Я.

СТ. ВИКЛАДАЧ
СМІЯНОВА О.І.

Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст.3 Конституції України).

Здоров'я обумовлює всі сторони життєдіяльності як індивіда, так і суспільства, причому як у біологічному, так і в соціальному контексті, тому його необхідно розглядати як найважливішу, фундаментальну цінність.

В сучасному світі зростає значущість здоров'я як непересічної цінності та фундаментального невід'ємного права людини. Громадське здоров'я є важливим ресурсом і джерелом економічної та соціальної стабільності. Його забезпечення визнано пріоритетом серед завдань суспільного розвитку. При цьому досягнення високих показників популяційного здоров'я свідчить не стільки про успішну роботу систем охорони здоров'я, скільки про ефективну політику усіх сфер державного управління та спільних зусиль суспільства.

Громадське здоров'я є важливим індикатором соціально-економічного розвитку держави. Його моніторинг необхідний і проводиться в даний час з різними цілями. Можливість оцінки зміни суспільного здоров'я в часі, його динаміка в різних регіонах країни, порівняння з іншими країнами дають наукову основу для формування політики держави в даній області.

Webster’s Dictionary дає визначення громадського здоров’я як мистецтва і науки захисту та покращення здоров’я громади через організовані зусилля громади, які включають профілактичну медицину, санітарію та соціальну науку.

У Концепції розвитку системи громадського здоров'я України громадське здоров'я визначається як комплекс інструментів, процедур та заходів, що реалізуються державними та недержавними інституціями для зміцнення здоров'я населення, попередження захворювань, збільшення тривалості активного та працездатного віку і заохочення до здорового способу життя шляхом об'єднання зусиль усього суспільства.

Концепція визначає засади, напрями, завдання, механізми і строки розбудови системи громадського здоров'я з метою формування та реалізації ефективної державної політики для збереження та зміцнення здоров'я населення, збільшення тривалості та покращення якості життя, попередження захворювань, продовження активного, працездатного віку та заохочення до здорового способу життя шляхом об'єднання зусиль усього суспільства.

Реалізувати цю Концепцію передбачається протягом 2017—2020 років.

Система громадського здоров’я як основа профілактичної медицини повинна передбачати основні заходи у сфері охорони здоров’я та бути спрямованою на збереження здоров’я населення і зменшення обсягу витрат на медичне обслуговування.

Здоров'я людини - це процес збереження і розвитку його психічних і фізіологічних якостей, оптимальної працездатності та соціальної активності при максимальній тривалості життя.

У 1985 році Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) дала таке визначення здоров'я: "Здоров'я - це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів".

Філософське визначення здоров’я: це інтервал, у межах якого кількісні коливання біологічних процесів здатні втримувати живу систему на рівні функціонального оптимуму.

Здоров'я людини не можна розглядати як щось незалежне, автономне. Залежить воно від багатьох факторів: кліматичних умов, стану навколишнього середовища, забезпечення продуктами харчування та їх цінності, соціально-економічних умов, а також станом медицини, а отже, є результатом впливу природних, антропогенних та соціальних факторів.

Експерти ВООЗ в 80-х роках минулого століття встановили орієнтовний співвідношення різних чинників забезпечення здоров'я сучасної людини, виділивши в якості основних чотири похідні:

- **Спосіб життя – 50%;**
- **Біологічні фактори – 20%;**
- **Навколишнє середовище – 20%;**
- **Охорона здоров’я – 10%.**

Спосіб життя – біосоціальна категорія, що інтегрує уявлення про певний тип життя людини і характеризується їх трудовою діяльністю, побутом, формою задоволення матеріальних і духовних потреб, правилами індивідуальної та соціальної поведінки.

Спосіб життя значною мірою зумовлений соціальними та екологічними умовами, а також залежить від мотивів діяльності людини, особливостей її психіки і функціональних можливостей організму.

Спосіб життя включає три категорії:

– рівень життя;

– якість життя;

– стиль життя.

Рівень життя – це економічна категорія, що відображає ступінь задоволення матеріальних, духовних і культурних потреб людини.

Якість життя – це соціальна категорія, що відображає ступінь комфорту у задоволенні людських потреб.

Стиль життя характеризує поведінкові особливості життя людини, тобто ту модель, яка відображає психологію і психофізіологію особистості (соціально-психологічні категорії).

Стиль життя є визначальним у здоров'ї людини.

Найбільш повно взаємозв'язок між способом і здоров'ям викладено в понятті “Здоровий спосіб життя” (ЗСЖ).

Здоровий спосіб життя – це такий стиль існування, при якому, крізь застосування певних засобів впливу на організм та його оточення, рівень життєдіяльності організму стає оптимальним, поступово удосконалюється, використання потенціалу організму відбувається без ушкоджень, причому активність організму і його можливості зберігаються до глибокої старості.

Здоровий спосіб життя – це режим, ритм, темп життя, особливості роботи, відпочинку, спілкува

Здоровий спосіб життя можна охарактеризувати як активну діяльність людей, спрямовану в першу чергу на збереження і поліпшення здоров'я. При цьому необхідно врахувати, що спосіб життя людини і родини не складається сам по собі в залежності від обставин, а формується упродовж життя цілеспрямовано і постійно.

Формування ЗСЖ є головним важелем первинної профілактики у зміцненні здоров'я населення крізь зміну стилю і укладу життя, його оздоровленням з використанням гігієнічних знань у боротьбі зі шкідливими звичками, гіподинамією і подоланням несприятливих сторін, пов'язаних із життєвими ситуаціями.

Екологічні фактори

У процесі історичного розвитку людина все більше і більше втрачала зв'язок з природою. Проблема забруднення навколишнього середовища виникла з розвитком промислового виробництва, особливо, ця проблема набула критичного стану в період науково-технічного розвитку, коли почали використовувались транспортні засоби, почався стрімкий ріст промисловості та велике споживання електроенергії.

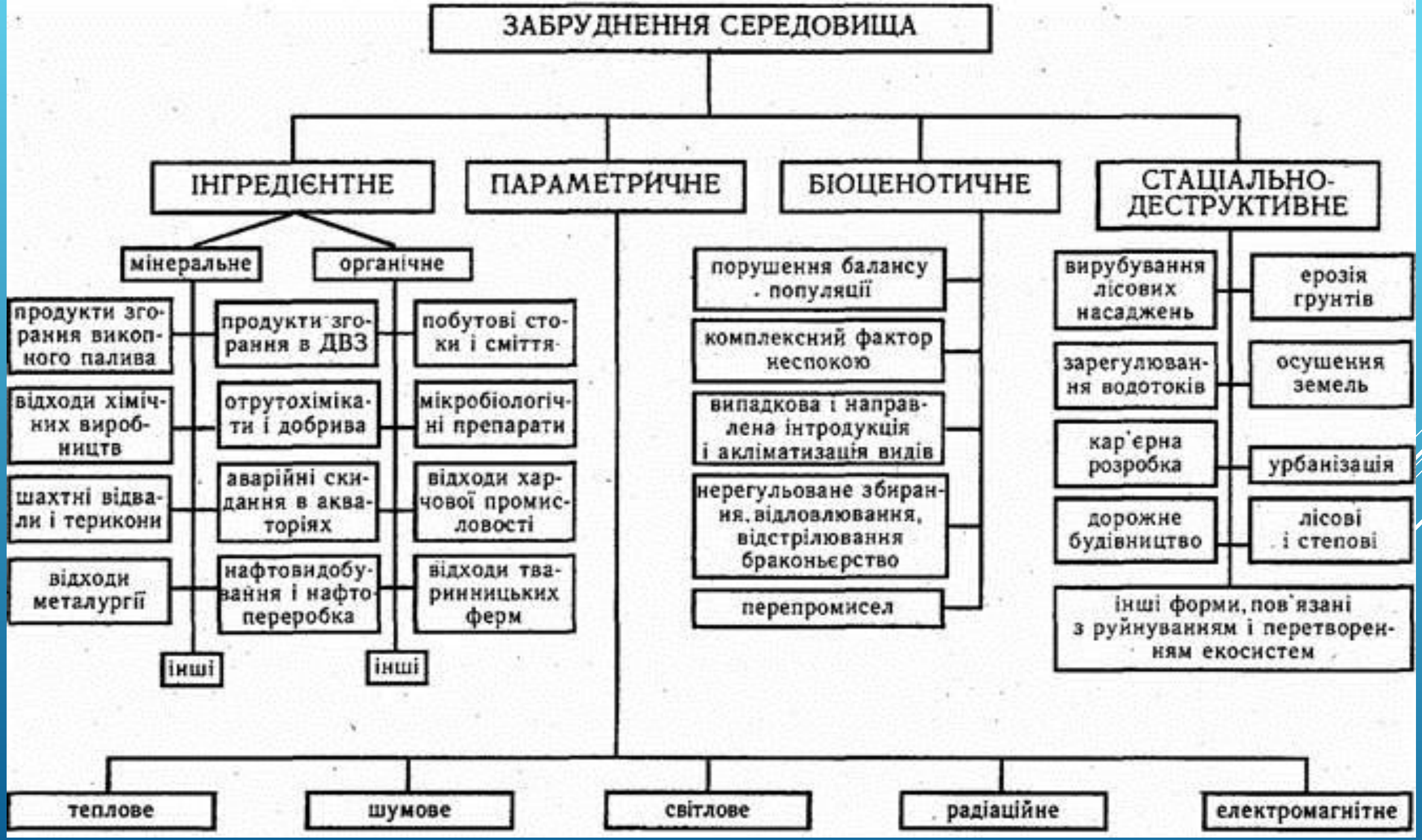
ЗАБРУДНЕННЯ СЕРЕДОВИЩА
ІНГРЕДІЄНТНЕ
ПАРАМЕТРИЧНЕ
БІОЦЕНОТИЧНЕ
СТАЦІАЛЬНО-ДЕСТРУКТИВНЕ
мінеральне
органічне
продукти згорання викопного палива
відходи хімічних виробництв
шахтні відвали і терикони
відходи металургії
інші
продукти згорання в ДВЗ
отрутохімікати і добрива
аварійні скидання в акваторіях
нафтовидобування і нафтопереробка
побутові стоки і сміття
мікробіологічні препарати
відходи харчової промисловості
відходи тваринницьких ферм
інші
порушення балансу популяції
комплексний фактор неспокою
випадкова і направлена інтродукція і акліматизація видів
нерегульоване збирання, відловлювання, відстрілювання браконьєрство
перепромисел
вирубування лісових насаджень
зарегулювання водотоків
кар'єрна розробка
дорожне будівництво
ерозія грунтів
осушення земель
урбанізація
лісові і степові
інші форми, пов'язані з руйнуванням і перетворенням екосистем
теплове
шумове
світлове
радіаційне
електромагнітне

ВПЛИВ ЛЮДИНИ НА ПРИРОДУ ТА ЗВОРОТНА ДІЯ ПРИРОДИ НА ЛЮДИНУ

ВИДИ СУСПІЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ВПЛИВУ НА ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ:

1. Отруєння атмосферного середовища газохімікатами.
2. Отруєння водяного басейну хімводами.
3. Хімізація родючої площі ґрунтів.
4. Масове вирублення лісів, осушення боліт, меліорація земельних площ.
5. Масові широкомасштабні пожежі в лісових зонах земної кулі.
6. Недотримання безпеки технології тримання ядерних та хімічних потенціалів (зброя, АЕС, хімзаводи та ін.).

ЗВОРОТНІ НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО:

1. Збільшення вмісту CO_2 в атмосфері.
2. Забрудненість локального водяного басейну.
3. Загроза «парникового ефекту».
4. «Озонові дири».
5. Вимирання рослинного і тваринного світу.
6. Ядерні та хіміко-отруйні катастрофи.
7. Глобальна катастрофічна забрудненість з подальшим впливом на здоров'я людини з генними змінами.

Біологічні чинники:

- спадковість;
- конституція;
- стать;
- вік.

Найменше впливає на стан здоров’я людини медицина

Чинники можуть впливати опосередковано або безпосередньо не впливати у той час, коли триває дослідження, тобто бути потенційними.

Це не характерно для детермінант, які обов'язково впливають на об'єкт чи результат.

«Детермінанти здоров'я» можна трактувати як умови, які визначають відмінності у здоров'ї окремих людей, груп населення чи населення країни в цілому.

Детермінанти здоровя – це комплекс індивідуальних, соціальних, економічних та екологічних факторів, що визначають стан і рівень здоров’я окремих людей, груп населення та нації загалом.

Оксфордський словник визначає детермінанту здоров'я так: «детермінанта – це чинник, який здійснює вирішальний вплив на характер або результат чогось».

Детермінанта по суті є тим самим чинником, але з конкретизованішим впливом на об’єкт дослідження.

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗДОРОВ'Я

До **глобальних** відносяться детермінанти здоров'я, найбільш віддалені від окремої людини, які мають на неї вплив. Вони пов'язані зі складним явищем глобалізації – всесвітньої інтеграції технологічних, економічних, соціальних, культурних, інституційних, екологічних та інших процесів. Зв'язок між глобалізацією і здоров'ям є багатоманітним, глобалізація може вплинути на здоров'я незліченними способами.

Наслідки її можуть бути прямими – на рівні населення в цілому чи окремих осіб, або опосередкованими, через економіку та інші детермінанти, такі як освіта, культура тощо.

До **глобальних детермінант** можна віднести глобальні структури управління, економічну глобалізацію, міжнародну торгівлю, міжнародну міграцію, глобальнісоціальні взаємодії (міграція, конфлікти, соціальний капітал та мережі зв'язку), глобальну зміну клімату тощо. Ці детермінанти можуть позитивно або негативно впливати на формування здоров'я.

Позитивно впливають, наприклад, глобальні структури управління , такі як ВООЗ, Світовий банк (СБ), Світова організація торгівлі (СОТ) та ін.

Надзвичайно важлива роль у регулюванні здоров'я населення на глобальному рівні належить ВООЗ, яка приділяє значну увагу соціальним детермінантам.

На Всесвітній конференції з соціальних детермінант здоров'я (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 2011) наголошено, що зменшення несправедливості щодо здоров'я насамперед може бути досягнуто за допомогою впливу на соціальні детермінанти здоров'я.

Соціальні детермінанти можна визначити як умови, в яких люди народжуються, ростуть, живуть, працюють і старіють включаючи систему охорони здоров'я.

Ці обставини формуються залежно від розподілу грошових коштів, владних повноважень і ресурсів на глобальному, національному і місцевому рівнях, які, своєю чергою, знаходяться під впливом заходів політики, що проводяться.

Саме соціальні детермінанти здоров'я покладені в основу більшості несправедливостей щодо здоров'я, тобто дискримінаційної та розбіжностей у показниках здоров'я, які спостерігаються в країнах і між країнами та можуть бути усуненими.

СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗДОРОВ'Я

Для оцінки громадського здоров'я до теперішнього часу вироблені досить інформативні та уніфіковані показники. Перед тим як розглянути дані показники, слід зазначити, що в даний час здоров'я прийнято вивчати на наступних рівнях:

1) здоров'я окремої людини - індивідуальне здоров'я;

2) здоров'я малих або етнічних груп - **групове здоров'я**;

3) здоров'я людей, що проживають на окремій адміністративно-територіальній одиниці (область, місто, район) - **здоров'я населення**;

4) здоров'я суспільства, населення країни, континенту, популяції в цілому - **громадське здоров'я**.

Здоров'я - це не однорідне поняття, воно включає в себе 6 компонентів: фізичний, психоемоційний, інтелектуальний, соціальний, особистісний і духовний.

Під фізичним компонентом розуміється стан всіх органів і систем організму, рівень його резервних можливостей і наявність (відсутність) фізичних дефектів, хронічних захворювань і генетичних хвороб.

Під психоемоційним компонентом розуміється стан психіки людини, наявність або відсутність нервово-психічних відхилень, а також вміння людини висловлювати і контролювати свої емоції.

Інтелектуальний компонент відповідає за здатність засвоювати і ефективно використовувати потрібну інформацію.

Соціальний компонент характеризує ставлення людини як суб'єкта чоловічої або жіночої статі з соціумом (спосіб спілкування з людьми).

Особистісний компонент має на увазі усвідомлення себе як особистості, способи самореалізації.

Духовний компонент відповідає за формування основних життєвих цілей, мотивів і системи цінностей людини, забезпечуючи таким чином цілісність особистості, її розвиток, її життя в суспільстві, будучи найголовнішим серед інших аспектів.

Кожному рівню вивчення здоров'я відповідають певні критерії та показники. Так, для оцінки індивідуального здоров'я запропоновані такі умовні критерії, як ресурси здоров'я, потенціал здоров'я, а також баланс здоров'я.

Ресурси здоров'я - це морально-функціональні та психологічні можливості організму змінювати баланс здоров'я в позитивну сторону. Найважливішим із них є здоровий спосіб життя, що дозволяє людині не тільки зберегти, відновити, а й зміцнити здоров'я.

Потенціал здоров'я являє собою сукупність здібностей індивідуума адекватно реагувати на вплив зовнішніх факторів.

Баланс здоров'я - це виражений стан динамічної рівноваги між потенціалом здоров'я (посиленого ресурсами здоров'я) і діючими на людину факторами зовнішнього середовища. У випадку, коли потенціал здоров'я відповідає силі впливу несприятливих для здоров'я чинників зовнішнього середовища, людина зберігає здоров'я, в разі переваги зовнішніх несприятливих чинників - здоров'я порушується і можливе виникнення захворювання.

У медико-соціальних дослідженнях для оцінки групового здоров'я, здоров'я населення та громадського здоров'я вироблені наступні індикатори або показники (групи показників) здоров'я:

- Медико-демографічні;
- Захворюваності;
- Тимчасової непрацездатності та інвалідності;
- Фізичного розвитку населення.

Основними медико-демографічними показниками, що використовуються для оцінки здоров'я, є коефіцієнти **народжуваності**, **смертності**, **природного приросту** населення, а також **середньої тривалості** майбутнього життя.

Народжуваність розглядається як природний процес відновлення населення, статистично реєстрований числом дітонароджень в конкретній популяції за певний період часу (розраховується на 1000 населення).

Смертність розглядається як процес вимирання населення, статистично реєстрований числом смертей в конкретній популяції за певний період часу (розраховується на 1000 населення).

Крім загального коефіцієнта смертності розраховуються і аналізуються коефіцієнт материнської смертності, показники малюкової та дитячої смертності, коефіцієнт мертвонароджуваності, коефіцієнти смертності від окремих захворювань та ін.

Середня тривалість майбутнього життя як один з показників громадського здоров'я більш об'єктивно відображає демографічні процеси, ніж показники народжуваності і смертності.

Під даним показником слід розуміти гіпотетичне число років, яке належить прожити поколінню народжених або числу однолітків певного віку за умови, що на всьому протязі їх життя смертність в кожній віковій групі буде такою ж, якою вона була в тому році, для якого проводилися розрахунки. Цей показник розраховується на основі повікових показників смертності шляхом побудови таблиць смертності і характеризує життєздатність населення в цілому, не залежачи від вікової структури останнього.

ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Для оцінки стану громадського здоров'я використовується група показників, що характеризують захворюваність населення. Показники захворюваності є критеріями оцінки якості роботи медичних установ і системи охорони здоров'я в цілому.

ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

До показників захворюваності відносять показник первинної захворюваності, тобто число зареєстрованих за рік випадків вперше встановлених захворювань у розрахунку на 1000 (100 000) населення, а також показник загальної захворюваності (поширеності, хворобливості), тобто сукупність первинних в даному році випадків звернень населення за медичною допомогою з приводу захворювань, виявлених як в даному році, так і в попередні роки на 1000 (100 000) населення.

Більш точно відображають картину захворюваності показники захворюваності за статтю, віком, окремим нозологічними формами захворювань і т.д.

ТИМЧАСОВА НЕПРАЦЕЗДАТНІСТЬ ТА ІНВАЛІДНІСТЬ

Велику соціально-економічну значимість мають показники тимчасової втрати працездатності та інвалідності.

Вони характеризують рівень соціально-економічного розвитку суспільства, стан довкілля, якість лікувальних і профілактичних заходів.

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК НАСЕЛЕННЯ

Останню групу показників, використовуваних для оцінки суспільного здоров'я, складають так звані показники **фізичного розвитку**.

Під фізичним розвитком слід розуміти комплекс морфологічних і функціональних властивостей організму, що визначають масу, щільність, форму тіла, структурно-механічні якості і виражаються запасом його фізичних сил.

Виділяються наступні показники фізичного розвитку:

- Антропометричні - зріст, вага, товщина підшкірної жирової клітковини, обсяг черепа, грудної клітки і т.д .;

- Антропоскопічні - форма і пропорції тіла, форма кінцівок, черепа, розподіл підшкірної жирової клітковини на різних ділянках тіла і т.д .;

- Фізіометричні - життєва ємкість легень і м'язова сила кистей рук, вимірюваних за допомогою спеціальних приладів.

ВООЗ також рекомендує використовувати для оцінки суспільного здоров'я наступні критерії та показники:

- Розмір відрахування з валового національного продукту коштів на охорону здоров'я;

- Доступність первинної медичної допомоги;

- Рівень імунізації населення;

- Стан харчування, у тому числі дітей;

- Рівень материнської, малюкової та дитячої смертності;

- Гігієнічна грамотність населення та ін.

Групи здоров’я населення:

- **Здорові** - особи, що не пред'являють скарг, що не мають хронічних захворювань в анамнезі, у яких при обстеженні не виявлено змін з боку окремих органів і систем, результати лабораторно-діагностичних досліджень без відхилень від норми;

Групи здоров’я населення:

- **Практично здорові** - особи, які мають в анамнезі хронічне захворювання, яке не призводить до порушення функцій організму і не впливає на працездатність і соціальну активність; в даній групі виділяються особи з факторами ризику щодо серцево-судинних, онкологічних та інших соціально значущих захворювань;

Групи здоров’я населення:

- Хворі з хронічними захворюваннями - особи, що підрозділяються залежно від стадії компенсації патологічного процесу на групи осіб з **повною компенсацією**, **субкомпенсацією** та **декомпенсацією**.

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ

Всесвітня організація охорони здоров'я характеризує якість життя як сприйняття індивідами їх становища в житті в контексті культури і систем цінностей, в яких вони живуть, відповідно до їх цілями, очікуваннями, стандартами і турботами.

Якість життя базується на умовах життя, способі життя, задоволеності умовами і способом життя.

Стосовно до здоров'я якість життя розглядається як інтегральна характеристика фізичного, психічного і соціального стану людини, заснована на його суб'єктивному сприйнятті.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!